УДК 330.34.01

В. В. ШКОНДА
А. В. КАЛЬЯНОВ
Донецький інститут МАУП

СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕДІЙНОЇ ОСВІТИ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 3(34), с. 209–216

Проблема вдосконалення медійної освіти має вирішуватися на синергетичних засадах з урахуванням впливу соціальних, організаційних, інформаційних, технічних, природничих та інших чинників і є однією з пріоритетних у освітньо-науковому та освітньо-культурному просторі держави.

Медійна освіта (від англ. *media* — середовище) є провідним чинником соціально-економічного розвитку соціуму та важливим інструментом державотворення, забезпечення її цілісності, стійкості, сталого розвитку та стабільності. Освіта є стратегічним підґрунтям розвитку особистості, суспільства, нації, держави, майбутнього країни, найбільш масштабною та людиноємною сферою соціуму, її політичною, соціально-економічною, культурною та науковою організацією. Вона розглядається як засіб відтворення та нарощування інтелектуального, креативного і духовного потенціалів народу, виховання патріота та громадянина, дієвий чинник модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені [1].

Однією з гострих проблем є те, що сучасне суспільство високих технологій потребує більш глибокого та багатостороннього підходу до освіти та навчання. Характерною особливістю розвитку освіти як на глобальному рівні, так і в Україні, є швидко змінюване середовище (media).

Враховуючи, що освіта являє собою відкриту, неврівноважену систему, яка складається з багатьох підсистем, компонентів і частин, які постійно взаємодіють між собою, методологічним підґрунтям вивчення складних і суперечливих процесів з метою її вдосконалення все частіше виступають здобутки синергетики. Сучасні науковці визначають синергетику як феномен постнеокласичної науки, предметом якої є людинорозмірні системи і сама людина у всій багатоманітності її культурних, психологічних, соціологічних і антропологічних вимірів [2].

У цьому контексті особливий наголос необхідно зробити на відмові в освітній діяльності від суб'єкт-об'єктної моделі побудови навчання, визначення активної ролі та відповідальності всіх суб'єктів навчального процесу, які усвідомлюють необхідність змін та втілюють їх у життя.

© В. В. Шконда, А. В. Кальянов, 2012

З точки зору системного підходу синергетика є найбільш адекватним методологічним інструментом щодо модернізації української системи вищої освіти відповідно до Болонської конвенції.

Саме вимоги Болонського процесу ставлять першочергові завдання щодо реалізації таких основних цілей: 1) прийняття системи зрозумілих та адекватних ступенів підготовки спеціалістів; 2) упровадження системи кредитів — кредитно-накопичувальної системи (ECTS) та інших сумісних з нею систем, які здатні забезпечити як диференційно-розрізнену, так і накопичувальну функцію; 3) сприяти мобільності як студентів, так і здобуття через забезпечення вищої освіти, так і здобуття освіти протягом усього життя, підвищення кваліфікації і конкурентоспроможності підготовлених фахівців.

Ще в 1972 р. ЮНЕСКО була офіційно прийнята Концепція неперервної освіти, яка є одним з пріоритетів її розвитку. З позиції синергетики освіта є великою відкритою системою, яка потребує значних зусиль на збереження свого status quo. Прикладом теоретичного та прикладного розвитку Концепції неперервної освіти та реформування зарубіжних систем освіти на основі принципів синергетики стали дослідження П. Ленгранда та Р. Даве [3], який визначив 25 ознак неперервності освіти, у тому числі:

- цілісність освітньої системи, яка включає та інтегрує різні рівні, форми та методи освіти;
- горизонтальна інтеграція (зв'язок між предметами, що вивчаються, різними аспектами розвитку людини на окремих етапах життя);
- вертикальна інтеграція (зв'язок між окремими етапами освіти, рівнями та предметами всередині цих етапів);
- синтез загальної та професійної освіти, її універсальність та демократичність;
- самовиховання та самооцінка;
- індивідуалізація навчання;
- інтердисциплінарність знань та їх змістовні якості;
- динамічний підхід до здобуття знань, здібність до асиміляції нових досягнень сучасної науки та освіти;
- гнучкість та різноманітність змісту, засобів та методик у часі та місці навчання;
- удосконалення вмінь вчитися;
- стимулювання розвитку мотивації до навчання;
- створення відповідних умов та соціально-психологічної атмосфери для медійного навчання;
- реалізація принципів щодо творчого та інноваційного підходів;
- полегшення зміни соціальних ролей у різні періоди життя;
- системність принципів для всього навчального процесу.

Слід зазначити, що в сучасний період викладання нового старими методами та засобами не може забезпечувати досягнення позитивних результатів. Відтак, треба чітко уявити, що означає вчитися, що таке викладання та як ми вчимо. Результативність інноваційної діяльності передусім залежить від того, наскільки повно та яким чином взаємодіють між собою всі учасники єдиної системи здобуття та використання нових знань та технологій [4].

Беручи до уваги різноманітну ступінь співвідношення теоретичних знань, практичної діяльності та ноу-хау, а також підходів в інноватиці та творчості, зміни пріоритетів у змісті та методах випереджального навчання можна подати наступним чином [5]. У традиційній системі навчання пріоритет віддається теоретичним знанням. Меншою мірою увага приділяється практичній діяльності та ноу-хау аж надто обмежуваними підходами в інноватиці та творчості (рис. 1). Для нестійкої (перехідної) системи характерно значне домінування підходів в інноватиці та творчості, середній рівень пріоритету до здобуття теоретичних знань з незначним обсягом практики та ноу-хау. У свою чергу, структура переутворюючої системи базовою основою має домінування у сфері інноватики та творчості. Над нею будується практика та ноу-хау, а на вершині розташувались теоретичні знання.

Таким чином, для того щоб у майбутньому задовольнити потреби в безперервному

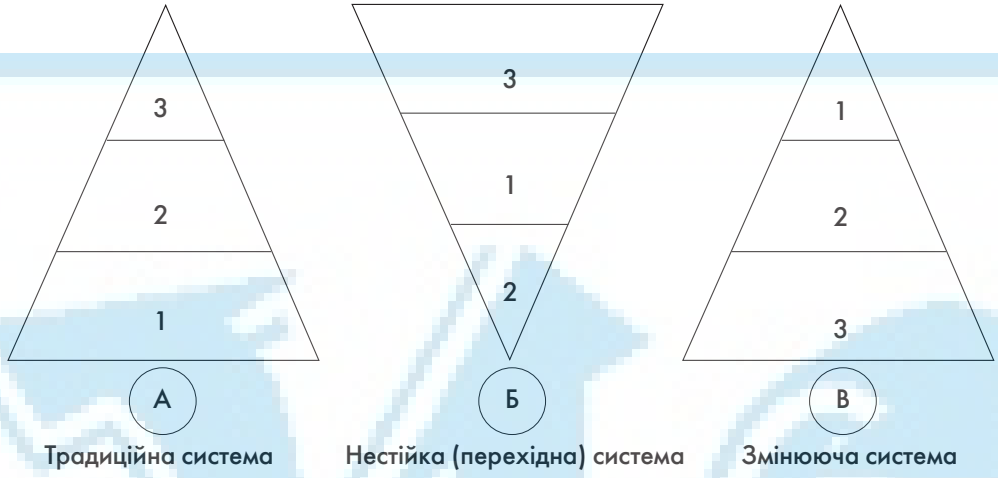

Рис. 1. **Зміна пріоритетів у змісті та методах випереджаючого навчання**

1 — теоретичні знання; 2 — практика та ноу-хау; 3 — підходи в інноватиці та творчості

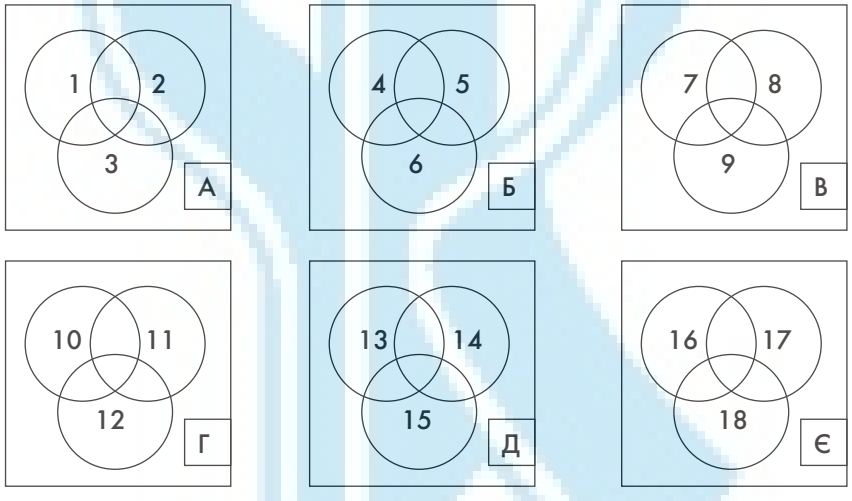

Рис. 2. **Приклади ефекту синергії, який створюється у галузі вищої освіти**

А) у межах співпраці різних держав (1–3 — держави);
Б) у межах застосування принципів вищої освіти (4–6 — принципи);
В) у межах застосування утворюючих технологій (7–9 — види утворюючих технологій);
Г) у межах застосування педагогічних технологій (10–12 — види педагогічних технологій);
Д) у межах застосування інтерактивних форм та методів навчання (13–15 — різновиди інтерактивних методів);
Е) у межах застосування комплексу форм та методів сучасної освіти (16–18 — форми та методи освіти).

навчанні, необхідно спочатку змінити послідовність пріоритетів у змісті та методах випереджаючого навчання в межах нестійкої (перехідної) системи, а потім — порядок його складових (змінююча система).

Розглянемо приклади отримання ефекту синергії (додаткового капіталу), який створюється у сфері вищої освіти [6]. При цьому можливо отримання ефекту синергії у рамках шести основних форм взаємодії її учасників (рис. 2).

Інтеграція зарубіжного досвіду, інтернаціоналізація сучасних систем навчання, яка підвищує його результативність та престиж майбутніх спеціалістів на підставі співробітництва різних держав, дають можливість створити додатковий капітал — ефект синергії на базі творчої діяльності в галузі ви-

щої освіти (варіант А). У свою чергу, використання передових принципів вищої освіти, запозичених із сфери інноваційної освітньо-виховної діяльності вузів, може поліпшити якість підготовки спеціалістів, що може розглядатися як ефект синергії (варіант Б).

Додатковий інтелектуальний капітал у галузі вищої освіти може бути створений на підставі застосування сучасних освітніх (варіант В), психолого-педагогічних технологій (варіант Г), інтерактивних форм та методів навчання (варіант Д). Одним з варіантів створення та отримання синергетичного ефекту є застосування комплексу форм та методів оптимізації освітньої діяльності (варіант Є).

Виходячи з того, що освіта є вагомим чинником соціально-економічного розвитку суспільства та головним інструментом розвитку держав, доцільно сформувати довгострокову стратегію реалізації освітнього потенціалу європейських країн. В умовах перегляду старих парадигм, ролі та можливостей державних органів, поглиблення демократичних тенденцій, швидкість росту особистісних та громадських потреб у вищій школі головним джерелом отримання синергетичного ефекту є стрімкий розвиток паралельно з державним приватного сектору освіти, забезпечення тенденції прискореного розширення вільної освіти. Це збігається з положеннями доповіді Туринської групи Європейського фонду освіти та співзвучно поглядам керівників окремих держав відносно того, що навчання має ґрунтуватися на праві кожної людини вільно обирати якісну освіту всіх видів, яка найбільше відповідає її природі [4, *6*].

Успішне вирішення зазначених завдань значною мірою залежить від рівня, змісту, управління та компетентності управлінців, здатних ефективно забезпечувати відповідність навчання та виховання соціальним потребам, запитам особистості та світовим досягненням освітніх систем в умовах інтеграції та глобалізації.

На нашу думку, національна інноваційна система може формуватися та розвиватися лише спеціалістами, які мають здібності до постійного оновлення та накопичення знань. Формування такої якості у майбутніх спеціалістів можливе лише за умови, коли студенти під керівництвом викладача-дослідника співпрацюють над певною науковою проблемою. Напрацювання студентом власних прийомів здобуття нових знань, певних наукових умінь, оволодіння технологіями пошуку нової інформації є основою його відповідності як спеціаліста тим вимогам, які випливають з сучасної концепції економіки знань.

У контексті гармонізації суб'єкт-суб'єктних відносин учасників навчального процесу соціальне оточення, яке формується в процесі навчання, має передбачати сприяння взаємодії його учасників відповідно до поданої графологічної схеми (рис. 3).

Наведена системна концептуальна модель впливу факторів, які визначають психолого-педагогічні умови гуманізації навчання в межах суб'єкт-суб'єктної моделі взаємовідносин учасників навчального процесу, може розглядатися як синергетична, що враховує взаємодію факторів один з одним у межах чинників медійної освіти. При цьому перебіг процесу навчання та виховання відбувається в умовах спеціально організованого соціального, інформаційного, технічного та природничого середовища, коли воно перетворюється з пасивного освітнього простору в активний стимулюючий чинник навчального процесу в умовах взаємодіючих один з одним освітніх підсистем різного рівня.

Таким чином, оптимізація суб'єкт-суб'єктних відносин учасників навчального процесу має передбачати вдосконалення та гармонізацію факторів медійної освіти.

Застосовуючи системний підхід, В. Токарев (1999) виокремлює такі основні підсистеми, за допомогою яких можливо визначити поведінку людини та формування синергетичної моделі, яка включає п'ять основних складових (рис. 4) [3].

У цьому зв'язку, виходячи з концепції самоорганізації систем, інтегративне управління людиною можна розглядати як управління п'ятьма складовими підсистемами: Людиною фізичною, Людиною моральною, Людиною психологічною, Людиною творчою, Людиною раціональною, які допомагають управляти особистістю.

Рис. 3. **Системна концептуальна модель впливу факторів, які визначають психолого-педагогічні умови гуманізації навчання в межах діалогової суб'єкт-суб'єктної моделі**

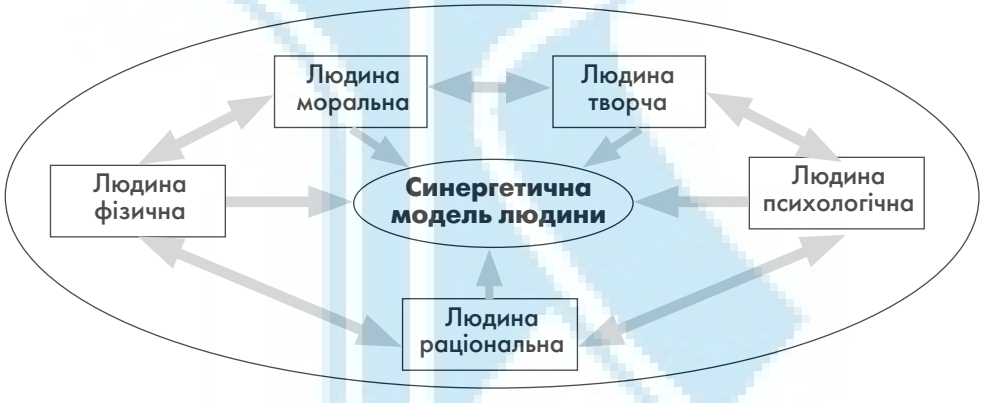

Рис. 4. **Складові синергетичної моделі у біопсихосоціальному полі Людини**

Гуманізація освітньо-виховної діяльності в умовах корпоративного вищого навчального закладу сприяє координації, синергії спільних зусиль та дій, мотивації досягнення найкращих результатів у навчальній та науково-дослідній діяльності протягом усього періоду навчання. При такому підході створюються необхідні умови для самовдосконалення, самоосвіти, самонавчання, самоактуалізації та саморегулювання особистості діяльності студентів та науково-педагогічних працівників, які відповідають сучасним принципам ЮНЕСКО.

У період модернізації системи вищої освіти в Україні крім теоретичної підготовки спеціалістів нової генерації важливим компонентом є формування тих професійних ролей, які вони виконують у процесі своєї діяльності.

У цьому зв'язку з психолого-педагогічних позицій являє інтерес розгляд синергетичної моделі професійних ролей при підготовці спеціалістів нового покоління (рис. 5). У межах цієї моделі можлива реалізація основних професійних ролей, які характеризуються таким змістом. Концептолог цієї моделі виступає як стверджувальник та про-

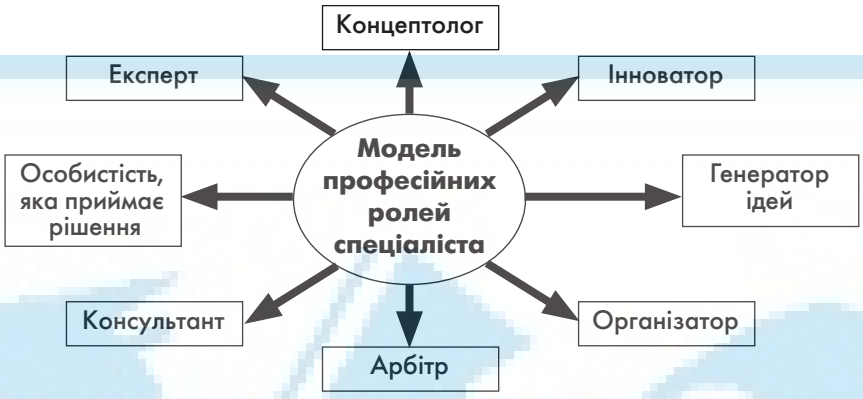

Рис. 5. **Синергетична модель професійних ролей при підготовці спеціалістів нового покоління**

відник концепції управління; інноватор — як ініціатор та захисник інноваційної діяльності; генератор ідей — як акумулятор пошуків та духовних спрямованостей; організатор — як конструктор організаційної праці; арбітр — як головне обличчя у розв'язанні соціально-психологічних конфліктів; консультант — людина, яка здатна дати корисні рекомендації, поради, установки; особистість, яка приймає рішення — як людина, яка бере на себе певну відповідальність; експерт — особа, яка вміє провести аналіз та дати обґрунтовану оцінку тим чи іншим явищам. На ці ролі потрібно звернути особливу увагу в процесі навчально-виховної роботи в сучасному ВНЗ.

Однією з актуальних проблем на сучасному етапі трансформації та формування громадянського суспільства є питання розвитку культури, які надзвичайно важливі в умовах соціально-економічної нестабільності в Україні та духовної кризи [3]. Без високого рівня культури, освіти, громадської свідомості, самосвідомості та внутрішньої зрілості людина не може бути повноправним членом європейського та всього світового співтовариства. Культура відіграє значну роль в інтеграції суспільства, створенні основи для вдосконалення міжособистих відносин, формуванні сучасного національного світогляду та способу життя. Дослідження в галузі культури об'єднують зусилля багатьох фахівців: філософів, культурологів, психологів, педагогів, соціологів, істориків, менеджерів, представників інших наук у вирішенні найважливої проблеми — як сформувати культурну особистість та за допомогою яких критеріїв можна вимірювати культуру людини. На це питання немає однозначної відповіді. Ні праця, ні побудова самого суспільства не можуть бути вдосконалені, якщо не будуть створені умови для розвитку особистості людини. Її удосконалення може бути досягнуто лише за допомогою гуманістичної мети та цінностей, які існують у реальному житті, в громадській свідомості та самосвідомості людини.

Роль інструментальної сфери культури полягає в прискоренні процесів соціалізації, у тому числі підвищенні ефективності громадської діяльності та особливо системи освіти і науки, яка впливає на рівень професійної кваліфікації, компетентності та мобільності молоді. Культура здійснює свій вплив через цінності, соціальні норми, ритуали, які розробляються та визначаються суспільством, його провідними інститутами та змушують людину вести себе так, а не інакше. Культура є багатофакторним явищем та має кілька рівней. Дослідження у цьому напрямі як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців більшою мірою орієнтовані на вивчення зовнішніх проявів культури (символів, міфів, ритуалів і т. ін.). Згідно з концепцією Е. Шейна (2002) структуру культури можна подати таким чином [3]:

- глибинний рівень (базові уявлення);
- підповерховий рівень (цінності та норми);

Рис. 6. **Синергетична модель професійних ролей при підготовці спеціалістів нового покоління**

1–10 — фактори-синергісти

- поверховий рівень (зовнішні прояви культури).

Розглядаючи культуру особистості майбутніх фахівців як інтегральну характеристику та синтез різних видів культур, синергетичну модель формування культури можливо подати у такому вигляді (рис. 6)

При цьому окремі фактори (1–10), що являють собою базові уявлення, цінності та норми, зовнішні прояви культури, можливо розглядати як фактори-синергисти, які здатні посилити взаємозв'язки різних видів культур, що інтегруються в культуру особистості. Подібний методичний підхід дає можливість виокремлювати загальні фактори, які взаємодіють один з одним, планувати систему заходів, що спрямовані на формування та розвиток не тільки окремих видів культур, а й у цілому інтегральної культури особистості на підставі принципів синергетики. Такий підхід допоможе сформувати системну концепцію дослідження цінностей персоналу та організації у цілому, а в праксеологічному аспекті — виявити ступінь та характер впливу цінностей, які перетворюються у певні стандарти діяльності, правила поведінки людини та забезпечують упорядкування соціальної взаємодії у трудовому колективі.

Процеси формуваня та задоволення культурних потреб особистості слід розглядати у взаємозв'язку соціальних, економічних, організаційних, психолого-педагогічних та інших факторів, спільна дія яких визначає кожну конкретну ситуацію культурного життя суспільства. Відтак, тільки в цьому випадку можливий її справжній системний всебічний розгляд, а також аналіз існуючих проблем, які виникають у практиці розбудови незалежної демократичної української держави, яка передбачає більш уважне вивчення специфіки культурних потреб сучасної молоді та інших соціальних категорій суспільства.

Література

1. *Національна* доктрина розвитку освіти // Освіта України. — 2002. — 23 квіт.

2. *Граневська Н.* Управління складними соціально-економічними системами в контексті синергетичної парадигми // Вища шк., 2008. — № 3. — С. 62–70.

3. *Шконда В. В., Кальянов А. В., Давидов П. Г.* Феномен синергетики: наука – общество – образование: Монография / Под ред. В. В. Шконда. — Донецк: Норд-Пресс, 2009. — 156 с.

4. *Носков В. И., Кальянов А. В., Мирошниченко О. В. и др.* Инновационные технологии в гуманитарном вузе / Под ред. В. И. Носкова. — Донецк: ООО "Лебедь", 2002. — 288 с.

5. *Тимошенко І. І., Соснін О. С.* XXI століття: освіта протягом усього життя // Економіка і управління. — 2000. — № 4. — С. 39–49.

6. *Носков В. І., Мирошниченко О. В., Кальянов А. В.* Вища освіта у контексті євроінтеграції // Социальные, экономические, политические и психологические последствия глобализации в современном обществе: Матер. Всеукр. науч.-практ. конф., г. Донецк, 13–14 марта 2003 / Отв. ред. В. И. Носков. — Донецк: Донецк. ин-т управления, 2003. — С. 9–16.

Процес вдосконалення медійної освіти має починатися з розгляду основних підсистем її забезпечення та багатьох чинників, що взаємодіють на засадах синергетики. Чим гнучкіше реагує система освіти на специфічні умови, що постійно змінюються, тим ефективнішим є і саме управління цією сферою людського капіталу.

Процесс совершенствования медийного образования необходимо начинать с рассмотрения основных подсистем ее обеспечения и множества факторов, взаимодействующих на синергетической основе. Чем гибче реагирует система образования на специфические условия, которые постоянно изменяюся, тем более эффективным является управление этой отраслью человеческого капитала.

The process of media education improvement must be started with the consideration of basic subsystems of its securing and many factors which interact on synergy basis. The more flexibly education system reacts on the specific conditions which constantly change, the more effective is the management by this human capital branch itself.

Надійшла 13 грудня 2011 р.